

FAJANSA MĀKSLINIECISKĀ APDARE LATVIJĀ 19. GS. OTRAJĀ PUSĒ UN 20. GS. SĀKUMĀ

Artistic Decoration of Faience Wares in Latvia in the Second Half of the 19th Century and the Beginning of the 20th Century

Inese Brants

Latvijas Mākslas akadēmija, e-pasts: inese.brants@inbox.lv

Abstract. *This research paper is an investigation of the techniques used in decoration of Riga faience from the beginning of faience production in Riga in the middle of the 19th century until the First World War. Relatively few products from this period are represented in the Riga History Museum and Riga Porcelain Museum; in the summer of 2016, the author visited 22 regional history and art museums of Latvia and got acquainted with their ceramics collections in order to find more historical artefacts and gain more complete overview of porcelain decoration techniques used for them. Work with museum collections revealed a lot of previously unknown information about the development of decoration techniques during the faience production period in Riga, from 1841 to 1962. The article deals with the problems of faience terminology and development of decoration techniques in the period from 1841 until the First World War. The article offers conclusions on the nature of the collections of Latvian regional museums, their collection–building strategy, preservation conditions, state of the objects and their availability for exploratory work.*

Keywords: *Riga faience production, collections of Latvian regional museums, faience decoration techniques, M. S. Kuznetsov's, J. C. Jessen's, M. Rackin's factories and Jaksh&Co porcelain decoration workshop.*

Ievads

Skaitliski nelielais 19. gs. otrās puses Rīgā ražotā porcelāna priekšmetu daudzums Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja un Rīgas pašvaldības kultūras iestāžu apvienības (RPKIA) Rīgas Porcelāna muzeja krājumā neveidoja pilnīgu kopainu pētījumam par porcelāna dekorēšanas tehnikām. Lai iegūtu plašāku izpētes materiālu, 2016. gada vasarā autore iepazinās ar Latvijas Nacionālā vēstures muzeja, Rīgas Jūgendstila muzeja, deviņu Latvijas Republikas pilsētu un desmit novadu mākslas un vēstures muzeju krājuma keramikas kolekcijām, apsekojot vairāk nekā 1050 priekšmetus. Šīs ekspedīcijas mērķis saistījās ar cerībām iegūt vairāk laikmetam raksturīgus Rīgas porcelāna dekoru paraugus un atrast M. Račkina, G. Rudakova un Jaksh&Co ražojumus. Darbs ar muzeju krājumu atklāja daudz neapzināta materiāla arī par fajansa izstrādājumu dekorēšanas tehniku attīstību fajansa ražošanas laikā Rīgā 125 gadu garumā.¹

Pētījuma mērķis ir apzināt Rīgā 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā ražotā fajansa izstrādājumu dekorēšanai lietotās tehnikas un to attīstību. Pētījumā tika lietotas kvalitatīvās un selektīvās pētniecības metodes, kas ietver Latvijas muzeju keramikas kolekciju apsekošanu, savāktā informatīvā un vizuālā materiāla selektīvu atlasīšanu, iegūtās informācijas analīzi un interpretāciju.

Rīgas fajansa trauki šodien ir retums. Arvien mazāk un mazāk tie atrodami vecmāmiņu bufetēs, jo fajanss nav bijis tik izturīgs kā porcelāns. Fajansa traukus daudz vairāk ir skāris laika zobs. Tie ir sabrūnējuši un saplaisājuši, ar izsistiem un nomelnējušiem robiem, kuros ieēdušies netīrumi. To izskats bieži vairs nespēj radīt priekšstatu par bijušo kvalitāti. Ieplaisājušiem traukiem esot slikta enerģija un tie parasti nonāk mēslainē. Līdz ar cilvēku nebūtībā aiziet arī pieķeršanās mīļajai krūzītei ar robu augšmalā vai bļodiņai no greznā komplekta ar dziļu plaisu sānos, kuras šodien ir tikai kara laiku postītās dzīves laimīgo dienu liecinieces. Līdz ar sentimentālo saikni

¹ 1841. gadā dibinātā S. T. Kuzņecova porcelāna un fajansa fabrika sāk ražot fajansu 1843. gadā, bet Rīgas Porcelāna un fajansa fabrika pārtrauca fajansa ražošanu 1968. gadā.

izgaist arī trauka vērtība svešinieku acīs. Kāpēc šis apdauzītais fajansa trauks būtu glabājams? Kur slēpjas tā naratīvā vērtība? Kas vispār ir fajanss? Kāda jēga ielikta šajā vārdā? Vai tas ir mākslinieciski mazvērtīgs rūpnieciski ražots lēts masu produkts, kas savā kvalitātē nespēj sacensties ar smalko porcelānu? Vai tas ir dižciltīgā aristokrāta porcelāna plebejiskais radinieks vai tomēr izcils laikmeta kultūrvides raksturotājs un dizaina paraugs, kas spēj kļūt par mākslinieciski augstvērtīgu muzeja kolekcijas priekšmetu?

Fajanss terminoloģijas aspektā

Kāds bija fajanss, ko Rīgā ražoja 125 gadu garumā (Konstants, 1984:24, 42). Ieskatoties Eiropas fajansa terminu skaidrojumos, jāsecina, ka grūti atrast vēl kādu keramikas materiālu, kura definējums būtu saistīts ar tik daudzām un neviennozīmīgām interpretācijām. Dažādās vārdnīcās apgalvots, ka fajanss bija pazīstams jau 4. gs. Ķīnā (Andersons, 2011:92) un pat senajā Ēģiptē (Hamer, 1975:117). Arheologi daļēji sakausētās stiklainās masas izstrādājumus, kas tika atrasti Tuvajos Austrumos, sauc par fajansu. Tā dēvētajai Ēģiptes fajansa masai ir primitīva sodas stikla receptūra. Ēģiptes fajanss satur 99% smiltis (silīcija dioksīds SiO₂), 1–5% nedzēstu kaļķi (kalcija oksīds CaO) un 0,3–5% sodu (Na₂CO₃). Atšķirībā no stikla tā nav pilnībā sakausēta līdz monolīta stikla konsistencei. Populārais Ēģiptes mākslas artefakts Zilā hipopotama figūriņa (12. dinastija, 1900 g. p.m.ē.) ir izgatavota tieši no šāda materiāla (Boger, 1971:130). No šīs masas tika izgatavoti keramikai līdzīgi izstrādājumi – figūriņas un trauki, no keramikas tehnoloģijas viedokļa Ēģiptes fajansa izstrādājumi drīzāk uzskatāmi par stiklu nevis keramiku, jo masas sastāvā trūkst māls, kas ir galvenā keramikas sastāvdaļa. Neskaidrības rada arī divu dažādu terminu *fajanss* un *majolika* attiecināšana uz viena veida keramikas izstrādājumiem vai divu pilnīgi atšķirīgu keramikas veidu nosaukšana par fajansu. Turklāt visi šie keramikas izstrādājumi nemaz nav līdzīgi Rīgā ražotajiem fajansa traukiem, kādi senāk bija katras māsaimniecības virtuvē.

Termins *fajanss* (franču val. *faïence*) ir cēlies no ievērojama keramikas centra Itālijas ziemeļos – Faencas pilsētas nosaukuma, un tas tiek attiecināts uz Francijā, Vācijā, Spānijā un Skandināvijā izgatavotajiem keramikas izstrādājumiem, kas glazēti ar baltu, sedzošu alvas glazūru (Savage, 2000:113). Neskatoties uz to, ka terminu *fajanss* lieto no 1714. gada, tas tiek attiecināts arī uz daudz senākiem keramikas izstrādājumiem, kā, piemēram, uz 12.–16. gs. Spāņu Mauru lustrēto keramiku vai 9. gs. Basras keramikas izstrādājumiem Irākā, kur pirmo reizi vispār sāka lietot baltu, sedzošu glazūru.

Termins *majolika* (itāļu val. *maiolica*) savukārt ir cēlies no Maljorkas salas nosaukuma, kura atradās uz tirdzniecības jūras ceļa starp Spāniju un Itāliju. Spāņu – mauru keramikas izstrādājumi un arī meistari no Valensijas ar kuģiem nokļuva Itālijā, kur strauji sāka attīstīties apgleznotas keramikas izgatavošana. Par *majoliku* sauc ar alvas glazūru glazētu un apgleznotu keramiku, kuru sākot ar 15. gs. ražoja ievērojamākajos Itālijas keramikas centros Faencā, Florencē, Derutā, Urbino, Gubbio un citur (Savage, 2000:113). Keramikas literatūrā abus terminus attiecina uz keramiku ar kopīgām tehnoloģiskām pazīmēm: tā izgatavota no zemas apdedzināšanas temperatūras gaiša toņa māliem, tā ir glazēta ar baltu, spožu, drumstalu sedzošu alvas glazūru un tā lielākoties ir bagātīgi rotāta ar kobaltzilu vai daudzkrāsainu apgleznojumu. Franču termins *faïence* ir jaunāks par itāļu *maiolica*. To sāka lietot tikai pēc itāļu majolikas eksporta uz Franciju. No māla fajansa tika izgatavoti augstas kvalitātes izstrādājumi, kas atdarināja Ķīnas porcelāna formas un dekorus, īpaši zili baltos ar kobalta apgleznojumu.

Sākot ar 17. gs., kad Ķīnas porcelāna eksporta produkcija lielos daudzumos ieplūda Eiropā, porcelāns tika vērtēts augstāk par zeltu. Eiropā tāda veida izstrādājumi līdz tam nebija pazīstami. „Tie bija trauki, ko varēja atļauties tikai dievi un karaļi” (Carswell, 2000:133). Līdz pat 1710. gadam, kad Johanam Frīdriham Betgeram (Johann Friedrich Böttger, 1682–1719) beidzot izdevās atklāt porcelāna izgatavošanas recepti un Meisenē tika atvērta pirmā porcelāna manufaktūra,

Eiropā neprata izgatavot īstu porcelānu. Pamazām no Ķīnas porcelāna aizgūtos šinuazērijas² dekorus pārveidoja atbilstoši rietumnieciskajai mentalitātei un laikmeta stilam. Nīderlandes pilsēta Delfta izveidojās par lielāko zili baltās keramikas ražotāju un eksportētāju 17. gadsimta Eiropā. Kad Anglijas keramikas ražotāji sāka atdarināt Delftas fajansu, skaidrības labad, šāda veida izstrādājumus nosauca par *angļu Delftas fajansu*. Un tomēr, salīdzinājumā ar daudz cietāko, baltāko un skanīgāko porcelānu, šī tipa fajanss šķiet kā zemnieks kungu drēbēs. Kaut arī smalki izstrādātie māla fajansa trauki tika veiksmīgi paslēpti zem baltās alvas glazūras kārtas un bagātīgi rotāti ar apgleznojumu košās krāsās, tie salīdzinoši zemākās apdedzināšanas temperatūras dēļ pieder pie baltākiem vai ne tik baltiem smalkporainiem keramikas izstrādājumiem, kurus pareizāk būtu saukt par *majoliku*. Terminu *majolika* lieto arī šāda veida keramikas dekorēšanas tehnikas apzīmēšanai. Par majolikas tehniku sauc keramikas dekorēšanas veidu, kad apgleznojumu ar keramikas pigmentiem izpilda uz baltas, sedzošas un vēl neapdedzinātas glazūras. Apgleznojumu apdedzina vienlaicīgi ar glazūru, kurā tas iekūst.

18. gs. beigās Anglijā sāka atdarināt seno itāļu majoliku ko sauca par *majolica ware*. Pārpratumi terminoloģijā sākās, kad 1851. gada Londonas Lielajā izstādē Mintonas darbnīca (1842) vienlaikus ar majoliku eksponēja keramikas izstrādājumus ar nosaukumu *Pallisy ware*.³ Izstrādājumi bija rotāti ar reljefu un glazēti ar krāsainām un caurspīdīgām svina glazūrām. (skat. 1. att.) Ignorējot izstrādājumu atšķirīgo izskatu un tehnoloģiju, nosaukumu līdzības dēļ tos sāka dēvēt par *majolica*, bet citur Eiropā – franču dotajā vārdā par fajansu (franču *faïence*, angļu *faience*, vācu *fayence*). Tikai 1870. gadā, lai atšķirtu itāļu klasisko majoliku no modernās, Viktorijas un Alberta muzeja kuratori ieviesa skaidrību terminu rakstībā. Senās majolikas apzīmēšanai turpmāk lietojams termins itāļu valodā *maiolica* bet moderno, kā ierasts, drīkst saukt par *majolica* (Savage, 2000:184). Latviešu valodā terminam nav šādas nianšes. Tāpēc, skaidrības labad, tā saucamo māla fajansu (Konstants, 1984:91) būtu pareizāk apzīmēt ar itāļu izcelsmes terminu *majolika* un attiecināt to uz visiem ar baltu, sedzošu alvas glazūru glazētiem un apgleznotiem keramikas izstrādājumiem. Vārds *majolika* atbilst arī izstrādājuma dekorēšanas tehnikas nosaukumam un nerada nevajadzīgus pārpratumus. Savukārt gaišo māla masu izstrādājumus, kas pārklāti ar caurspīdīgu glazūru, būtu pareizāk apzīmēt ar jauno, franču valodas vārdu – *fajanss*.

Pēc masas sastāva un apdedzināšanas temperatūras ir zināmi divi fajansa veidi: mīkstais jeb tā sauktais pusfajanss ar drumstalas porainību 19–22%, tas satur mālu, kvarcu un kaļķakmeni merģeļa vai krīta veidā un fajanss ar drumstalas porainību 9–12%, tas satur mālu, kvarcu un laukšpatu. Porcelāna, fajansa un māla izstrādājumu fabrika Budas ciemā Harkovas apgabalā bija ceturtā Kuzņecovu ģimenes fabrika, kura 1889. gadā tika iekļauta akciju sabiedrībā „M. S. Kuzņecovs”. Budas fabrika turpināja darbu arī pēc Oktobra revolūcijas un 20. gs. 80. gados bija viena no lielākajām porcelāna un fajansa ražotājām Padomju Savienības teritorijā. „Budjanskas” fabrikas fajansa masas sastāvā ietilpst: kaolīns 32%, māls 28,5%, kvarca smiltis 31%, malta biskvīta drumstala 5%, malta glazēta drumstala 2%, bentonīts 1,5% (Mopo3, 1980:58).

² Eiropā darinātas ķīniešu dekoru imitācijas *Chinoiseries* – nosaukums cēlies no Ķīnas nosaukuma franču valodā (franču val. *chinois* – ķīniešu).

³ Palisī, Bernards (*Bernard Palissy*, 1510-1589) franču inženieris un keramiķis, strādājis Parīzē, izgatavojis keramikas izstrādājumus ar naturālistisku un spēcīgi izteiktu reljefu rotājumu, glazētus ar caurspīdīgām, krāsainām svina glazūrām.

1. attēls. Palisī stila fajansa šķīvis ar reljefu dekoru, glazēts ar caurspīdīgām krāsainām svina glazūrām. 1887–1915. g. M. S. Kuzņecova sabiedrības porcelāna un fajansa fabrika. Marka masā, forma Nr.1176. Jūrmalas pilsētas muzejs, JPM 5918. Foto: Inese Brants.

2. attēls. Terīne. M. S. Kuzņecova porcelāna un fajansa fabrika 1864–1887. Dobeles Novadpētniecības muzejs, DM1542. Foto: Inese Brants.

Fajansa mākslinieciskā apdare Latvijā 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā

19. gs. vidū fajanss bija jauns materiāls, bet izstrādājumi no tā daudz lētāki nekā porcelāna, tāpēc ļoti pieprasīti. Latvijas teritorijā, kura atradās Krievijas impērijas sastāvā, sāka attīstīties fajansa izstrādājumu rūpnieciska ražošana. 1841. gadā Rīgas pievārtē Dreilingsbušā (*Dreylingsbusch*, Dreiliņos) tika uzsākta S. T. Kuzņecova (Сидор Терентевич Кузнецов, 1810–1864), lielākās porcelāna un fajansa fabrikas Baltijā (1841–1864), celtniecība. Jau pēc diviem gadiem 1843. gadā S. T. Kuzņecova dibinātā fabrika ražoja pusfajansa izstrādājumus. Neskatoties uz to, ka tā saucās par porcelāna un fajansa fabriku, tā savos pirmajos desmit pastāvēšanas gados, līdz pat 1851. gadam, ražoja tikai fajansa izstrādājumus. Materiāli tehnoloģiskā bāze fajansa ražošanai ir tāda pati kā porcelānam, atšķiras tikai izejmateriāli, receptūra un apdedzināšanas temperatūras, tādēļ fajansa ražošana fabrikai bija kā pirmais solis porcelāna ražošanas uzsākšanai. Fajansa ražošana turpinājās paralēli porcelāna ražošanai, veidojot lielāko un lētāko uzņēmuma produkcijas daļu ar daudz plašāku noieta tirgu. Fajansa izstrādājumus izgatavoja arī J. K. Jesena (Jakob Karl Jessen, vācbaltiešu uzņēmējs), porcelāna fabrika (1886), kā arī mazākās ražotnēs M. Račkina (1852–1859) un G. Rudakova (1874–?) fajansa trauku fabrikās, kuras pastāvēja īslaicīgi. Ar trauku, tai skaitā arī fajansa, dekorēšanu nodarbojās tirdzniecības kompānijas Jaksh&Co (1841) trauku dekorēšanas darbnīca (1879–1911) (Konstants, 1984:24–31).

Porcelāna un fajansa ražošanas attīstības sākumā plašam patēriņam ražoja baltus, nedekorētus traukus. Īpaši tas attiecināms uz Jesena fabrikas fajansa ražojumiem, kuri netika marķēti (Konstants, 1984:74). M. S. Kuzņecova (Матвей Сидорович Кузнецов, 1846–1911) fabrikas fajansa pusdienu servīzes tika dekorētas ar zilās krāsas līnijām, akcentējot reljefos

rotājumus un trauku malas. Zilā krāsa imitē zemglazūras kobalta apgleznojumu. Šādi rotāti trauki ražoti vairāk kā 20 gadus, jo dažādu trauku atšķirīgais marķējums aptver laika periodu no 1864–1887. gadam (skat. 2. att.).⁴ Fajansa un arī porcelāna dekorā kobalta apgleznojums lietots salīdzinoši reti. Talsu muzeja fajansa terīnes apgleznojums ar kobaltu zemglazūrā izpildīts ar roku. Dekora motīvu veido augu vītne, kura gleznota otas vilcienu tehnikā (skat. 3. att.). Apgleznojums ar roku nevar būt ne lēts, ne ražīgs. Ar nolūku palielināt ražošanu S. T. Kuzņecova fabrikā tika meklētas iespējas, izmantojot mehāniskās dekorēšanas paņēmienus. Viena no tādām tehnikām ir tiešās apdrukas tehnika, ar kuras palīdzību rotājums tiek atspiests uz dekorējamās virsmas ar augstspiedeī pielīdzināmiem dažādu materiālu spiedogiem vai zīmogiem. Dekors tika veidots, ritmiski atkārtojot ornamenta elementus. Krāsu uz trauka uznesa ar sūkļa spiedoga palīdzību. Pie tiešās apdrukas tehnikām pieder arī reljefie trauku dekorī. Reljefs uz trauka virsmas tika veidots ar formas palīdzību trauka formēšanas procesā. Ilgākā laika periodā bija iecienīti greznuma šķīvjī un krūzes ar izteikti reljefu meža ogu un lapu dekoru, kāš pārklāj virsmu. Trauki ar reljefu dažreiz tika iekrāsoti ar roku, bet lielākoties ar zeltījumu tika akcentēts reljefa grafiskais zīmējums. Šāda veida greznumpriekšmeti acīmredzot bijuši komerciāli veiksmīgi, jo ražoti ilgākā laika periodā, un šodien tie pārstāv 19. gs. kultūrvēsturiskā mantojumu muzejos (skat. 4. att.).⁵

3. attēls. Zupas terīne. M. S. Kuzņecova porcelāna un fajansa fabrika 1872–1887. Talsu muzejs, TNMM 29672. Foto: Inese Brants.

4. attēls. Šķīvis. M.S. Kuzņecova porcelāna un fajansa fabrika, 1864–1887. Ventpils Muzejs, VVM 25123. Foto: Inese Brants.

⁴ Mērces trauks. M. S. Kuzņecova porcelāna un fajansa fabrika 1864–1887. Salacgrīvas muzejs, SM1720; Pusdienu šķīvis. M. S. Kuzņecova porcelāna un fajansa fabrika 1864–1887. Bauskas Novadpētniecības un Mākslas Muzejs, BNM20240.

⁵ Šķīvis. M. S. Kuzņecova porcelāna un fajansa fabrika, 1864–1887. Ģ. Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzejs, JVMM 11901; Krūkas. M. S. Kuzņecova porcelāna un fajansa fabrika, 1887–1915. Jēkabpils Vēstures muzejs, JkNM 7432 un JkNM 4372.

5. attēls. Šķīvis ar vītolu motīva atdarinājumu.

S. T. Kuzņecova porcelāna un fajansa fabrika, 1841–1864.

Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs, VRVM 88628. Foto: Ilgvars Gradovskis.

19. gs. otrajā pusē Rīgas fajansa dekorēšanai sāka izmantot Anglijā ļoti iecienīto vara plates gravīras dekolu apdruku zemglazūrā, kura pieder pie pārnesošās apdrukas tehnikām.⁶ Gravīras attēlus nodrukāja ar keramikas krāsām uz plāna papīra, ar kuru tos pārnesa uz trauku virsmas. Angļu keramikas rūpniecības sasniegums – dekolu apdruka ir ļoti ražīga mehāniska keramikas dekorēšanas tehnika, kas, aizstājot dārgo rokas apgleznojumu un būtiski samazinot ražošanas izmaksas, atstāja milzīgu ietekmi uz visas pasaules keramikas industrijas attīstību. Apgūstot trauku zemglazūras apdrukas tehniku, tika atdarināti arī tipiskākie angļu fajansa dekoru motīvi. Lielu popularitāti un neskaitāmu interpretāciju daudzumu piedzīvojis slavenais „vītolu motīvs”, kas attēlo senu ķīniešu leģendu par diviem nelaimīgiem mīlētājiem, kuri pārvērtušies divos baložos, lai būtu kopā uz mūžu.⁷ Trauku apdruku ar leģendas ilustrāciju kopš 1800. gada ražoja visas lielākās Anglijas manufaktūras. Pēc 100 gadiem, 1900. gadā, angļu rakstnieks Ernests Bramahs (*Ernest Bramah*, 1868–1942) uzrakstīja ar dekora motīvu saistīto leģendu (Savage, 2000:315). Sekojot Eiropas modei, S. T. Kuzņecova fabrikā tika apgūta vara plates gravīras dekolu apdruka zemglazūrā. Gravīru motīvi atdarināja angļu fajansa klasiku, tai skaitā arī slaveno „vītolu motīvu” (skat. 5. att.). Laikā no 1852.–1859. gadam Rīgā darbojās Mihaila Račkina fabrika. Brāļu Račkinu fabrika Krievijā ražoja arī porcelānu⁸, bet Rīgā tika ražoti fajansa trauki, kas bija dekorēti ar vara plates gravīras dekolu apdrukas tehnikā. Arī Račkina fajansa dekoru motīvi atdarina angļu fajansa klasiku (skat. 7. att.). Račkina ražotais fajanss šodien ir liels retums. Zināmi tikai daži priekšmeti Rīgas vēstures un kuģniecības muzeja un RPKIA Rīgas Porcelāna muzeja krājumā. S. T. Kuzņecova porcelāna un fajansa fabrikas pirmās fajansa apdrukas izpildītas ar melnu krāsu. Dekora motīvi tradicionāli atdarina angļu izstrādājumus. Uz trauku malām ornamentālas ziedu vītnes, bet šķīvju spoguļi Eiropai raksturīgas ainavas.⁹ M. S. Kuzņecova fabrikā dekolu apdrukai lietoja kobaltzilo krāsu (skat. 6. att.). Vara platē iegravēto dekora motīvu ar keramikas krāsu drukāja uz plāna zīdpapīra, ar kuru to pārnesa uz trauka virsmas. Lai noklātu visu virsmu, zīdpapīra dekolu piegriezta sadalot pa fragmentiem. Zīdpapīrs, sakrokojoties vai attēla malām pārklājoties savienojuma vietās, veidoja traipus vai tumšākas vietas attēlā. Bieži vērojamas arī roku darba neprecizitātes, kad attēls ir par lielu, nošķībijs vai pielīmēts nepareizā vietā.¹⁰ Uzlabojot produkcijas tehnisko kvalitāti, M. S. Kuzņecova sabiedrības fabrikā tika papildināta apdrukas

⁶ Angļu valodā - *transfere* – pārcelt, novelkamā bildīte; franču valodā – *decalquer* – izsekot, ar nozīmi *kopēt* no pauspapīra uz stikla, keramikas.

⁷ Traukus ar „Vītolu motīvu” sāka ražot 1780. gadā Kaulejā (*Caughley*). Motīvu pēc Tomasa Tērnera (*Thomas Turner*, 1749–1809) pasūtījuma gravēja Tomass Mintonš (*Thomas Minton*, 1765–1836).

⁸ Porcelāna kafijas tase ar apakštasi. Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, VL 3358/1, VL 3359/1.

⁹ Šķīvis ar vītolu motīvu. Mihaila Račkina fajansa fabrika. 1852–1859. Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs. Rīga, Latvija. VRVM 3980; Šķīvis. S. T. Kuzņecova porcelāna un fajansa fabrika. 1843–1864. Ģ. Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzejs, JVMM 16559.

¹⁰ Šķīvis. S. T. Kuzņecova porcelāna un fajansa fabrika (?), marka masā, šķīvja forma un dekols analogi JVMM 16559) 1843–1864. Kuldīgas novada muzejs, KNM 27.416.

krāsu palete un panākta augstāka gravīru kvalitāte. Tumši zilas krāsas apdruka ar kobalta pigmentu, violetā ar mangānu saturošu pigmentu (skat. 8. att.), bet zaļā ar vara/hroma pigmentiem.¹¹

6. attēls. M. S. Kuzņecova porcelāna un fajansa fabrika, 1864–1887.
Talsu muzejs, TNMM18338. Foto: Inese Brants.

7. attēls. Mērces trauks. Mihaila Račkina fajansa fabrika. 1852–1859.
Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs, VRVM 57956. Foto: Inese Brants.

8. attēls. Šķīvis. M. S. Kuzņecova sabiedrības porcelāna un fajansa fabrika,
1887–1915. Ģ. Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzejs, JVNM 16559. Foto: Inese Brants.

¹¹ Šķīvis. M. S. Kuzņecova porcelāna un fajansa fabrika. 1872–1887. Talsu novada muzejs, TNMM 18338; Šķīvis. M. S. Kuzņecova porcelāna un fajansa fabrika. 1887–1915. Ģ. Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzejs, JVMM 16559; Šķīvis. M. S. Kuzņecova porcelāna un fajansa fabrika. 1887–1915. Bauskas Novadpētniecības un Mākslas Mmuzejs, BNM 26.567.

1887. gadā tika nodibināta akciju sabiedrība M. S. Kuzņecova. Ražošanas apjomam strauji palielinoties, paplašinājās arī fajansa izstrādājumu sortiments. No fajansa bija tehnoloģiski vieglāk izgatavot liela izmēra priekšmetus. 19. un 20. gadsimta mijas pilsonisko aprindu dzīvesveids bija pakļauts noteiktām sabiedriskām normām ar noteiktu galda klāšanas kultūru un viesību rīkošanas etiķeti. Par pieprasītu preci kļuva greznas fajansa pusdienu servīzes ar zupas terīnēm un liela izmēra servējamiem šķīvjiem, tualetes piederumu komplekti ar lielo ūdens krūzi un mutes bļodu, krūkas, krūzes un krūzītes, figurāli sviesta un cukurtrauki un citi izstrādājumi. Vara plates dekolū apdrukas tehnika bija tehnoloģiski tik tālu pilnveidota, lai ar tonālās gradācijas palīdzību iegūtu telpiski niansētāku dekora motīvu ar gaišu dziļumu un tumšāku priekšplānu.¹² Tomēr viens no komerciāli veiksmīgākajiem jaunievedumiem fajansa dekorēšanā bija krāsas smidzināšana ar krāsu pistoli, kuru darbina ar saspiestu gaisu. Tas deva iespēju viegli nokrāsot fajansa izstrādājumus košās krāsās lieākos daudzumos, turklāt krāsot varēja ar tonālām pārejām.¹³ Smidzināšanas tehniku lietoja gan zemglazūras, gan virsglazūras dekorēšanai, lai krāsotu priekšmetu lokālās krāsās vai veidotu krāsainus fonus, kombinējot tos ar litogrāfijas drukas dekoliem (skat. 9. att.). Litogrāfijas attēlu var veidot no pilniem krāsu laukumiem, līnijām, punktiem un tonālām pārejām, tomēr tehnoloģiski sarežģītais process atmaksājās tikai pie lielām tirāžām, kādas ir piemērotas rūpnieciskai ražošanai. Iespiedkrāsu aizstājot ar keramikas krāsām, litogrāfijas drukas process tika pielāgots keramikas apdrukas vajadzībām, un daudzas papīrfabrikas specializējās arī dekolū izgatavošanā un izpildīja dažādu keramikas ražotāju pasūtījumus. Viens no lielākajiem litogrāfiskās drukas dekolū piegādātājiem bija vācu papīra ražotāja Filipa Desauvera (*Philipp Dessauer*, 1837–1900) 1872. gadā dibinātā papīrfabrika Ašafenburgā (*Buntpapierfabrik AG, Aschaffenburg*). Foto litogrāfijas metode deva iespēju pārnest jebkurā tehnikā izpildītu attēlu uz keramikas virsmas, saglabājot izpildījuma tehnikas raksturīgo izskatu, kā rezultātā ievērojami uzlabojās attēla mākslinieciskā kvalitāte. M. S. Kuzņecova sabiedrības porcelāna un fajansa fabrika līdz ar citiem keramikas materiāliem iepirka arī litogrāfijas drukas dekolus, kurus izmantoja porcelāna un fajansa dekorēšanai. Ja porcelāna dekorēšanā vairāk izmantoja apgleznojumu ar roku, tad fajansa ražošana bija tā joma, kurā tika izmēģinātas un veiksmīgi ieviestas modernās tehnoloģijas. Efektīgi fajansa izstrādājumi ar greznām ziedu kompozīcijām uz viegli ietonētiem foniem tika ražoti jau 19. un 20. gs. mijā.¹⁴

9. attēls. Krūka. M. S. Kuzņecova sabiedrības porcelāna un fajansa fabrika, 1887–1915. Ventpils vēstures muzejs, VVM 32164. Foto: Inese Brants.

¹² Pusdienu servīze ar īrisu dekoru, 17 priekšmeti. M. S. Kuzņecova sabiedrības porcelāna un fajansa fabrika, 1887–1915. RPKIA Rīgas Jūgendstila muzejs, RJM 392/1–17.

¹³ Šķīvis. M. S. Kuzņecova sabiedrības porcelāna un fajansa fabrika. 1887–1915. Gulbenes vēstures un mākslas muzejs, GVMM 852.

¹⁴ Krūka. M. S. Kuzņecova sabiedrības porcelāna un fajansa fabrika, 1887–1915. Ventpils Muzejs, VVM 14670; Krūka. M. S. Kuzņecova sabiedrības porcelāna un fajansa fabrika, 1887–1915. RPKIA Rīgas Porcelāna muzejs, RPPM 8165; Krūka. M. S. Kuzņecova sabiedrības porcelāna un fajansa fabrika, 1887–1915. RPKIA Rīgas Jūgendstila muzejs, RJM 1660.

10. attēls. Šķīvis „Souvenir del Marienhof”.
Dekors „Jakš un Ko”, 1841–1915. Jūrmalas pilsētas muzejs, JPM 29647. Foto: Inese Brants.

Ar porcelāna un fajansa dekorēšanu nodarbojās arī tirdzniecības kompānija „J. Jakš un Ko” (1841–1915), kura 1879. gadā atvēra trauku apgleznošanas darbnīcu. Ārzemēs iepirka keramikas krāsas, dekolus un baltos traukus, kurus darbnīcā dekorēja un apdedzināja. Darbnīcas izstrādājumi bija ļoti populāri, jo tos izgatavoja pēc klientu pasūtījuma un mazās tirāžās. Apgleznošanas darbnīcā traukus dekorēja apgleznojot ar roku, izkrāsojot ar vara plates dekolu pārnestus kontūrzīmējumus. Tika lietoti arī litogrāfiskās drukas dekoli un zeltījums. „J. Jakš un Ko” darbnīca minama arī kā viena no pirmajām piemiņas zīmju jeb suvenīru tipa produkcijas ražotājām. Liela fajansa krūka ar Vecrīgas skatu un uzrakstu „*Alt Riga 1201–1901*”¹⁵ izgatavota par godu Rīgas 700 gadu jubilejai veltītās rūpniecības, mākslas amatniecības un pilsētas attīstības sasniegumu izstādei 1901. gadā. Dekora motīvs darināts pēc Vecrīgas fotogrāfijas, kurā redzami Sv. Georga tornis, Kaļķu vārti un Rātsnams no kanāla puses,¹⁶ šķīvjī ar Latvijas ievērojamāko kūrvieta Majoru (skat. 10. att.) un Ķemeru¹⁷ skatiem. „J. Jakš un Ko” darbnīca izgatavoja traukus par godu V Vispārējo latviešu Dziesmu svētkiem, kuri notika 1910. gadā no 19.–21. jūnijam. Uz traukiem attēlota tautumeita ar kokli, dziesmu svētku norises ēka un uzraksts „*Par peemiņu 5. vispārējiem latviešu dzeesmu svētkiem. Rīga 1910. g.*”¹⁸ Dekora zīmējums ņemts no Jaņa Rozentāla veidotā V Vispārējo latviešu Dziesmu svētku plakāta. Suvenīru tipa izstrādājumu dekors veidots jauktā tehnikā. Dekora grafisko zīmējumu gravēja platē, drukāja uz zīdapaģīra un ar to kontūrzīmējumu pārnesa uz trauka virsmas. Iegūto attēlu pēc tam izkrāsoja ar roku. Pēc Pirmā pasaules kara speciālistu trūkuma dēļ vairs neizdevās atjaunot vara plates gravīras dekolu apdruku, bet litogrāfijas drukas dekoli zaudēja nozīmi 20. gs. vidū, kad tos aizstāja ar salīdzinoši vienkāršāko sietspiedi.

Fajanss Latvijas reģionālo muzeju krājumā

Muzeju kolekcijas ir vizualizētas un apskatei izliktas zināšanas. Institūcija, kas vienus priekšmetus uzņem krājumā, bet daudzus citus noraida. Ņemot vērā muzeju ietekmīgo stāvokli, izdarītā izvēle atstāj milzīgu ietekmi uz izpratni par kultūrvēsturiskām vērtībām, pagājušo un esošo kultūrvides kvalitāti. Ieskats Latvijas reģionālo muzeju krājumā atklāja būtiskas atšķirības starp keramikas kolekcijām, ko raksturo 1) krājuma apjoms un priekšmetu stāvoklis, 2) kolekciju

¹⁵ Krūka „Alt Riga 1201–1901”. Māstrihta, Holande. Dekors „Jakš un Ko”, 1901. g. Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs, VRVM 55990.

¹⁶ Vecrīgas fotoattēls publicēts Makša Gustava Riharda Šervinska (1859–1909) grāmatā „*Rigaer Jubiläums-Ausstellung*”. Scherwinsky M. Die Rigaer Jubiläums-Ausstellung 1901 in Bild und Wort: ein Erinnerungsbuch. Rigaer Jubiläums-Ausstellung: Verlag von Jonck & Poliewsky, 1902, s. 231.

¹⁷ Zivs formas šķīvis ar Ķemeru minerālūdens avota rotundas attēlu. M. S. Kuzņecova sbierības porcelāna un fajansa fabrika. Dekors „Jakš un Ko”, 1879–1915. Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs, VRVM 83449.

¹⁸ Šķīvis „Par piemiņu V Vispārējiem Latviešu dziesmu svētkiem, Rīga 1910”. Dekors „Jakš un Ko”, 1910. g., Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, LNVM 2002.

raksturs un dominējošās kolekcijas veidošanas stratēģijas, 3) saglabāšanas apstākļi un priekšmetu pieejamība izpētes darbam.

Priekšmeta mūža gaitu raksturo periodi – gatavošana/ražošana, jauns, lietots, bojāts, nolietots, sabrucis un izzudis. Priekšmetu sasaiste ar cilvēka mūža nozīmīgākajiem notikumiem piešķir tiem sentimentālu vērtību. Kultūrvēsturisku nozīmi priekšmetiem dod spēja fiziski pārņemt pagātņi tagadnē, veidot taustāmu kontaktu ar aizgājušo laiku, stāstīt stāstus. Priekšmetu uztveram kā artefaktu, kā vēstījumu nesošu zīmi vai simbolu, personīgās un kolektīvās pieredzes izteicēju ar morālu un ekonomisku vērtību, ko raksturo vērtīgs izejmateriāls, augsts amatniecības/tehnoloģijas līmenis, „stāsts” un sabiedriskais statuss. Neskatoties uz to, ka M. S. Kužņecova porcelāna un fajansa fabrika 1908. gadā saražoja 3750078 fajansa un 7114293 pusfajansa izstrādājumus (Konstants, 1984:27). Reģionālo muzeju krājumā ir salīdzinoši ļoti maz Rīgas fajansa izstrādājumu, kas ir ražoti 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā. Nolietojies, sabrucis, izzudis abos pasaules karos, nenovērtēts padomju periodā un pretēji mākslas porcelānam, nepilnībā novērtēts arī šodien, Rīgas fajanss caur krāmu tirgiem un antikvariātiem šķiet vairāk nonācis privātās kolekcijās.

Tieši fajanss (ne porcelāns) ir tas materiāls, kas atspoguļo laikmeta sasniegumus tehnoloģiju attīstībā. Zemglazūras dekolu grafiskie attēli, bet īpaši litogrāfiski iespiestie ziedu kvalitatīvie attēli savienojumā ar maigi izgaistošajiem smidzinātajiem krāsu foniem bija tas komerciāli izdevīgais jaunums, kas pilnībā apbūra pircējus un nodrošināja M. S. Kužņecovu sabiedrības fabrikas komerciālu uzplaukumu. Fajansa dekora vizuālā kvalitāte un tiražēšanas iespēju apjoms stipri pārspēja tradicionālos porcelāna ziedu apgleznojumus ar roku. Kā intelektuālās vērtības nesējs rūpnieciski ražots dizaina priekšmets savu vērtību zaudē reti. Atkritumos tas nonāk, ja pret to izturas tik nevērīgi, ka tā saturs vairs nav nolasāms, skaidrojošie dokumenti pazaudēti un pats priekšmets stipri bojāts. Pretēji aristokrātiskajam porcelānam, kuru varēja atļauties bagātākā sabiedrības daļa, demokrātiskie fajansa izstrādājumi godam kalpoja sabiedrības vidējam un trūcīgajam aprindām. Fajanss kā porains materiāls ir mehāniski trauslāks par porcelānu. Caur glazūras plaisājumu fajansa trauku porainā drumstala no pārtikas absorbēja taukvielas, ko redzam kā neregulārus, brūnganus plankumus ar tumšāku glazūras ceku.¹⁹ Arī trauka iekšpuse bieži ir nomelnējusi. Organisko vielu absorbcija īpaši pastiprinās karstuma ietekmē. Izdauzītajos robos un plaisās laika gaitā ieēdas netīrumi un priekšmets zaudē savu funkcionālo un estētisko kvalitāti. Japāņi uzskata, ka skaists priekšmets ir atturīgs, funkcionāls, laika iezīmēts un noslēpumains. *Kincugi* restaurācijā apzeltītās plaisas atspoguļo priekšmeta traģisko biogrāfiju, atgriežot to dzīvē augstākā kvalitātē.²⁰ Daudziem priekšmetiem būtu nepieciešama restaurācija, bet citi atkal restaurācijas procesā varētu zaudēt savu valdzinājumu, kas slēpjas dramatiskā mūža noslēpumainībā un laika patinas atstātajās pēdās (skat. 12. att.).

Reģionālie muzeji, kuru krājuma veidošanas stratēģija bijusi orientēta uz kultūrvīdi raksturojošu priekšmetu vākšanu, šodien var lepoties ar salīdzinoši apjomīgām keramikas kolekcijām. Keramikas kolekciju nav vai tās ir stipri trūcīgas muzejos, kuru kolekcijas veidotas saistībā ar novada vēstures izpēti un krājumā uzņemti ar novada vēstures notikumiem saistīti priekšmeti vai ievērojamu novadnieku lietotie trauki, bieži ar sentimentālu vērtību. Kolekcijās līdzās Kužņecova un Jesena fabriku izstrādājumiem pārstāvēts arī ārzemēs ražots fajanss no Willeroy&Bosh, Elsterwerda, kā arī Kužņecovu Krievijas fabrikām. Jaksh&Co izstrādājumi bijuši

¹⁹ Ceks – sīku plaisu tīklojums glazūras virsmā, kas rodas no keramikas izstrādājuma materiāla un glazūras izplešanās un saraušanās koeficienta atšķirības rezultātā. Ceku dekoratīvos nolūkos lieto kraklē glazūrās.

²⁰ No 16. gs. līdz mūsdienām Japānā saglabājusies keramikas restaurācijas māksla *kincugi* (japāņu val. – zelta ielāps) vai *kincukuroi* (japāņu val. – zelta remonts), kas speciāli izceļ trauka plīsuma vietas. Saplīsušā trauka daļas savieno ar rīsa līmi tā, lai veidotos labi saskatāmas šuves, un lako ar *uruši* – speciālu, biezu laku, kurai piejauc zelta, sudraba vai platīna pulveri. Zeltīto plaisu tīklojums atspoguļo priekšmeta traģisko biogrāfiju, akcentē jauniegūto estētisko vērtību.

populāri arī ārpus Rīgas.²¹ Neizdevās atrast nevienu G. Rudakova fajansa izstrādājumu, bet M. Račkina fajansa izstrādājumus pārstāv daži priekšmeti Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā un Rīgas Porcelāna muzejs var lepoties ar jauniegūto daļu no leļļu servīzes. Pašsaprotami, ka reģionālo muzeju krājuma 19. gs. otrās puses porcelāna un fajansa priekšmetu lielāko daļu veido S. T. Kuzņecova / M. S. Kuzņecova porcelāna un fajansa fabriku izstrādājumi.

11. attēls. Trauku skapis Bauskas Novadpētniecības un Mākslas Muzejā.
Foto: Inese Brants.

12. attēls. Šķīvis, aizmugures fragments.
M. S. Kuzņecova porcelāna un fajansa fabrika, marka masā.
G. Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejs, JIMM 31601. Foto: Inese Brants.

Saglabāšanas apstākļus un priekšmetu pieejamību izpētes darbam ietekmē muzeja krātuves izmērs un iekārtojums. Krājuma glabāšanas apstākļi starp muzejiem ir ļoti atšķirīgi un lielākoties tālu no ideāla. Telpu trūkuma, šaurības un nepietiekama apgaismojuma rezultātā priekšmeti krājumā ir sablīvēti un nepārskatāmi, tāpēc pētniecības darbam grūti pieejami. Darbs ar kartotēku, atlasot interesējošos priekšmetu, kļūst bezjēdzīgs, jo rezultātā noskaidrojas, ka viena daļa priekšmetu atrodas ieslēgti pastāvīgās ekspozīcijas vitrīnās, citus priekšmetus grūti atrast un izcelt no krātuvju plauktiem, starp kuriem grūti iespraukties. Trūkst vietas priekšmetu fotodokumentēšanai. Atzinību pelnījuši muzeji, kuri spējuši rast finansējumu un motivāciju savu kolekciju sakārtošanai (skat. 11. att.). Priekšmeta nokļūšana muzejā piešķir tam nozīmību, publisku atzinību un garantē arī zināmu nemirstību. Negribētos, lai šī nemirstība veidotos uz kolekcijas nepieejamības rēķina un muzeju krātuves pārvērstos klusās trauku kapličās.

²¹ Bauskas Novadpētniecības un Mākslas Muzejā BNM 16488, BNM 11815; RPKIA Rīgas Jūgendstila muzejā 14 priekšmeti; Jūrmalas pilsētas muzejā JPM 29647; Limbažu muzejā LžNM 17833, LžNM 1321; Valmieras muzejā VINMpf 46692.

Secinājumi

Fajansa izstrādājumus ražoja kā plaša patēriņa saimniecības preces par demokrātisku cenu. Savu tehnisko īpašību dēļ fajanss salīdzinājumā ar porcelānu ir daudz sliktāk saglabājies. Porcelāna dekorēšanā valdīja zināma stagnācija un ilgstoši tika tirāžēts noteikts dekoru klāsts rokas apgleznojumā. Tā mākslinieciskā kvalitāte bija atkarīga no apgleznotāja kvalifikācijas un darba intensitātes. Turpretim fajansa dekorēšanā, izmantojot jaunākos tehniskos sasniegumus, tika veiksmīgi ieviestas tādas mehāniskās dekorēšanas tehnikas kā krāsas smidzināšana ar krāsu pistoli, vara plātes gravēšanas dekolu apdruka zemglazūrā un litogrāfiskās drukas dekolu apdruka virsglazūrā, kas nodrošināja fajansa izstrādājumiem kvalitatīvu dekora dizainu augstā tehniskā kvalitātē. Latvijā 20. gs. sākumā tehnisko progresu keramikas ražošanā visspilgtāk ilustrē fajansa ražošana.

Summary

The small number of porcelain items produced in Riga in the second half of the 19th century that is found in the collections of the Museum of the History of Riga and Navigation, the Museum of Decorative Arts and Design, and the Riga Porcelain Museum does not constitute a comprehensive base for researching porcelain decoration techniques. Looking for more source material, in the summer of 2016 I explored the ceramics collections of the National History Museum of Latvia, Riga Art Nouveau Museum, 9 town museums and 13 regional art and history museums across Latvia, altogether inspecting more than 360 objects. When I started this expedition, I hoped to acquire more porcelain decoration samples of the era and to find wares produced by Mikhail Rackin, G. Rudakov and Jaksh&Co. But the work in museums' collections revealed also a lot of previously unknown information about the development of decoration techniques used for faience wares during the production intensification in Riga porcelain and faience factories from 1841 until 1962.

Today, Riga faience has become a huge rarity. But what kind of faience exactly was produced in Riga for 125 years? Based on the composition and firing temperature we recognize two kinds of faience: soft or earthenware faience has a body porosity of 19%–22% and consists of clay, quartz and limestone in form of marl or chalk, and hard or feldspathic faience has a body porosity of 9–12% and consists of clay, quartz and feldspar. In the mid–19th century faience was a new material, but faience wares have always been cheaper than porcelain, and therefore in great demand. In Riga, the porcelain and faience factory founded by S. T. Kuznetsov began producing faience in 1843, but J. C. Jessen's porcelain factory – in 1886. Faience was also produced in two small and short-lived crockery factories operated by Mikhail Rackin (1852–1959) and G. Rudakov (1874). Lastly, Jaksh&Co (1841) was a porcelain and faience import company, and also opened its own decorating workshop (1879–1911). Examination of the objects in the museum collections in Riga and Latvian regions show the variety and dynamic development of mechanical faience decoration techniques. In the second half of the 19th century faience wares were mainly decorated by hand-painting or direct printing techniques. Decorative wares, plates and cups with mould-casted ornamental relief, sponge-decorated with colourful patterns, outlined in blue or gold and sometimes hand-painted were extremely popular. But by the beginning of the 20th century the underglaze copperplate transfer printing was perfected. Lithographic on-glaze transfers with splendid flower images were brought from abroad and used in combination with spray-painted backgrounds. This kind of decoration was appealing and commercially advantageous, and soon hand-painted faience was driven out of favour. It was faience wares rather than porcelain which reflected the technological advances of the era. Images of engravings as underglaze decals, and especially the high-quality lithographic flower prints in combination with soft, delicate spray-painted backgrounds was the profitable novelty that completely enchanted customers and ensured the commercial success of the M. S. Kuznetsov's factory. In Jaksh&Co decorating workshop the wares were hand-painted or coloured-in – the drawing outline being previously transferred from copper plate decals. Lithographic decals and gilding was used as well. Jaksh&Co workshop was the first to produce souvenirs and take on individual commissions.

Despite the fact that, for example, M. S. Kuznetsov's porcelain and faience factory produced 3,750,078 hard faience and 7,114,293 soft faience items in year 1908 alone, there are relatively few Riga faience pieces from the late 19th century and early 20th century in the regional museums of Latvia, and many of them are in bad condition. Besides Kuznetsov's and Jessen's wares, the museum collections also hold faience items produced beyond the borders, at Willeroy&Bosh, Elsterwerda and Kuznetsov Russian factories. Only seven collections have a few items from the Jaksh&Co workshop. Faience wares from M. Rackin and G. Rudakov factories were not found in the collections of Latvian regional museums. The conditions of the collections are very much impacted by the lack of space and equipment. Cramped rooms mean that the items are crammed together, hard to inspect and difficult to use for any research work. Often, there is no space where to photograph the objects. Museums that have been able to gather financing and motivation to put their collections in order, deserve recognition. Inclusion in a museum's collection brings certain significance and public appreciation to the artefact, and also guarantees a level of immortality. It would

be a shame if this immortality would only come on the account of inaccessibility of the collections, and the museum vaults would slowly turn into silent crypts of dishware.

Literatūra un avoti

1. A/S Ašafenburgas papīrfabrikas litogrāfijas drukas dekolū albūms, I. Brants īpašums.
2. Andersons, J. (2011). *Mākslas un kultūras vārdnīca*. Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC.
3. Boger, L. A. (1971). *The Dictionary of World Pottery and Porcelain from Prehistoric Times to the Present*. New York: Charles Scribner's Sons.
4. Carswell, J. (2000). *Blue & White, Chinese Porcelain Around The World*, London: The British Museum Press.
5. Dessauer, P. (2014). Skatīts 16.02.2014. <http://www.deutsche-biographie.de/pnd133482200.html>.
6. Faience. *Encyclopaedia Britannica*. (2016). Skatīts 28.10.2016. <https://www.britannica.com/art/faience>.
7. Hamer, F. (1975). *The Potter's Dictionary of Materials and Techniques*. London: Pitman Publishing, New York: Watson-Guption Publications.
8. Konstants, Z., Poluikēviča, T. (1984). *Rīgas porcelāns un fajanss*. Rīga: Zinātne.
9. Maiolica. *Encyclopaedia Britannica*. (2016). Skatīts 28.10.2016. <https://www.britannica.com/art/maiolica>.
10. Savage, G., Newman, H. (1974). *An Illustrated Dictionary of Ceramics*. London: Thames&Hudson, Revised edition 1976, Paperback edition 1985, Reprinted 2000.
11. Мороз, И. И., Комская, М. С., Олейникова Л. Л. (1980). *Справочник по фарфоро-фаянсовой промышленности*. Т. 2. М. Москва: Издательство Легкая индустрия.